

Sverige – ett tumstocksland

Har du en tumstock i benfickan eller en talmeter i bröstfickan?

Slöjdforum granskar två klassiker inom mätandets konst.

Det klassiska mätverktyget framför andra är tumstocken. När den kom för över hundra år sedan var den en nyskapande och betydelsefull uppfinning. På sitt sätt är den alltså jämt oöverträffad, att veckla ut och in en tumstock är en lika behaglig och lustfylld handrörelse nu som då. De flesta tumstockarna har inte längre någon skala i tum. Så egentligen borde det heta meterstock, något som branschen också förespråkar. Men säkert överlever ordet tumstock tummåttets död. Det är ett kort och bra ord som ligger bra i munnen. Lika bra som tumstocken ligger i handen.

Tumstockar finns i trä, plast och aluminium. Trä är på goda grunder det vanligaste materialet, det är lätt och det är behagligt att ta i. Glasfiberplast är något tyngre men stryktåligare och bra att ha i fuktiga miljöer som i bilar eller båtar. En tumstock av aluminium är dyr och dubbelt så tung som en i trä men brinner inte och tål också oljor och lösningsmedel.

De flesta tumstockar som säljs här i landet tillverkas av Hultafors. Den smartaste av dem alla är Hultafors nr 559 "Contactmeter". På den börjar skalan på insidan på den utfällda stickan. Man kan därför mäta små längder mot underlaget utan att veckla ut hela tumstocken. Den finns bara i trä. Men man måste vara mentalt förberedd på dess funktion. Artikelförfattaren har nämligen en gång bevittnat ett hysteriskt utbrott på en brädgård inför en contactmeter. En oförberedd herre råkade på en sådan och kom inte underfund

med hur den skulle användas utan tappade totalt behärsningen. Det var synd om honom men vi tycker ändå inte att det var mätverktygets fel.

Här i landet ska tumstocken helst vara två meter lång, graderad i cm och bestå av tio stickor. I Norge används av någon anledning helst en stock som endast är en meter, fördelat på sex stickor. I Danmark ska den vara två meter men vara delad i tolv stickor, den blir lite kortare i fickan men i gengäld lite knubbigare. I Tyskland ska den åter vara delad i tio stickor men dessa ska vara något tjockare än våra. I de nordiska länderna utom Finland, i Tyskland och i Spanien använder byggjobbare och snickare gärna tumstock. I England och USA använder de hellre måttband. Lustigt nog går det dock att sälja en ytterst ålderdomlig variant av tumstock i Storbritannien och gamla samväldesländer. Den är fyrdelad, i mitten har den en led som lägger lederna bredvid varandra. Halvorna viks vidare mot varandra med gångjärn. Många av dessa märkliga mätverktyg tillverkas av Hultafors som aldrig skulle drömma om att sälja dem här i landet!

Här i Sverige, som är ett tumstocksland, finns emellertid en gammal klassisk variant av måttbandet. Eller snarare en utveckling, nämligen märkmätaren Talmeter.

Den stora finessen med talmeteren är att den enkelt mäter invändiga mått. Faller man ut en decimeterlång "tunga" bakom till i bandets förlängning så

avläses måttet med röda i stället för svarta siffror på bandet. Andra finesser är de vassa klackarna vid bandets och mättingans ändar som gör det lätt att sätta av den uppmätta längden på ett arbetsstycke. Man behöver alltså inte läsa av måtten utan kan mäta upp en hylla i ett kolmörkt skåp och sätta av längden på virket. En risk med talmeteren är att det är lätt att förväxla måtten för utvändiga och invändiga mätning. Dock handlar detta mer om bristande koncentration hos operatören och inte brister hos talmeteren.

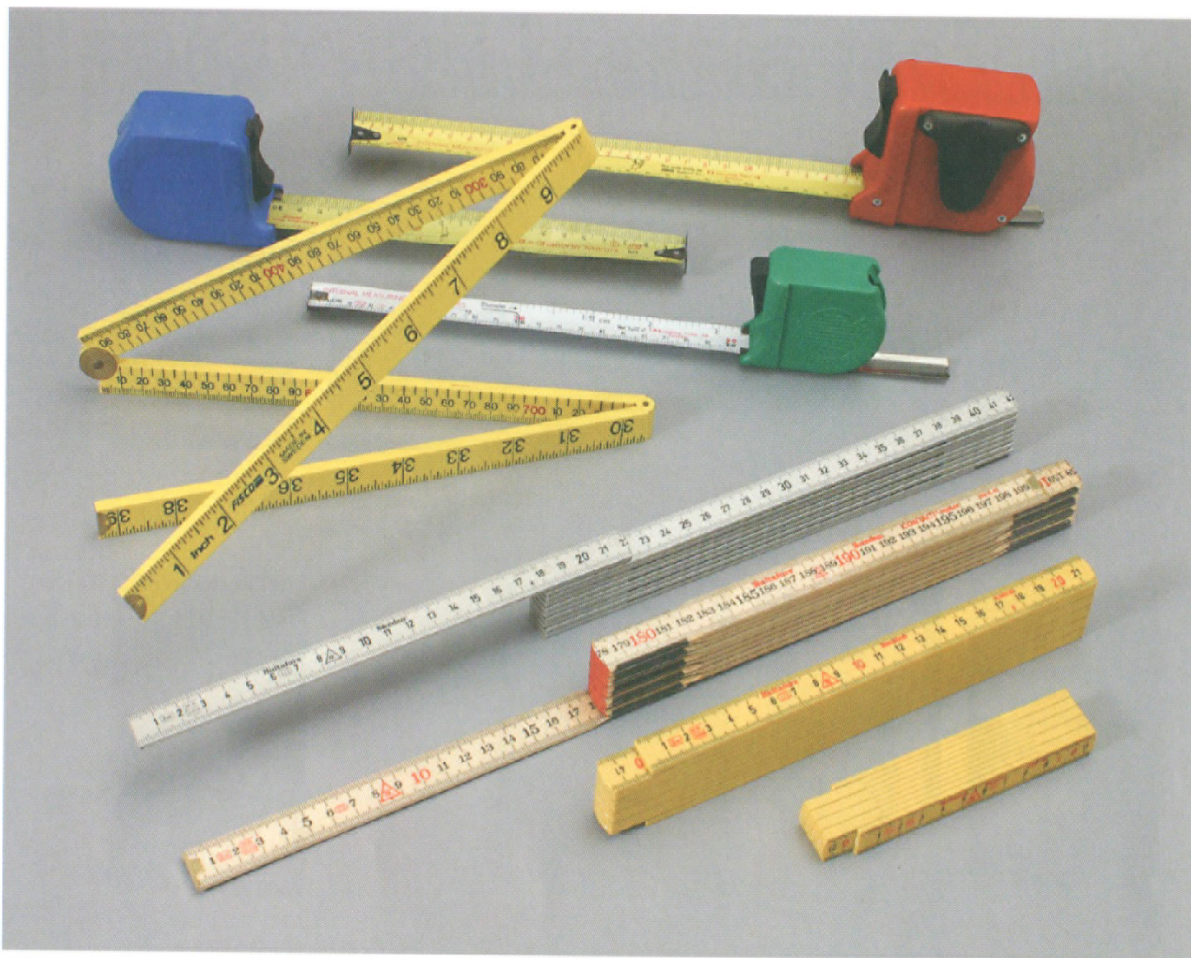
De flesta håller fast vid det verktyg som man lärt sig använda först. Den, som i likhet med artikelförfattaren, lärt sig arbeta med en talmeter kan inte var utan, den är beroende framkallande. Men talmeteren klarar inte allt. När måtten blir riktigt långa böjer sig bandet på ett retfullt sätt. Då halar undertecknad liksom många andra fram tumstocken ur snickarbyxornas benficka.

Självfallet väntar de elektroniska mätverktygen på sin tur. Priset på många elektroniska underverk har sjunkit till så låga nivåer att de i dag är vardagsmat på våra byggen. Laserinstrument för nivåmätning och sökare för elkablar och regler i väggar är några exempel. Men några allvarliga elektroniska konkurrenter för de korta avstånden och längderna som tumstocken och talmeteren mäter har vi ännu inte sett.

Tumstocken uppfinns av Chalmeringenjören **Karl Hilmer Kollén**. Hans första uppfinning kom i brytningstiden mellan tum- och metersystemet på 1890-talet. Han uppfinns en "komparationslinjal" där de gamla och nya längdmått-systemen kunde jämföras. Han fann dock snart linjalerna ohanterliga och kom att tänka på ett hopfällbart antikt längdmått. Hilmer Kollén konstruerade då den läsbara leden och tumstocken var skapad. Leden är än i dag i princip oförändrad. Tumstocken blev en stor framgång och Hilmer kunde ägna sig åt fortsatt uppfinnande och överlåta skötseln av tillverkning och företag till sonen Joel. Bland Hilmers uppfinningar kan nämnas datum-penna, kamera, fällsängen Göta och friskluftsventilen med samma namn. Sonen Joel flyttade mot faderns protester företaget 1907 från Göteborg till Hultafors. Här fanns vattenkraft, nyanlagd landsväg och järnväg. Hilmer ombads hålla sig borta från fabriken då hans experiment störde de anställda i arbetet.

Än i dag ligger företaget på samma plats, intill den en gång brusande Sörån. Tumstockar av trä är huvudprodukten. Råvaran är glasbjörk från Mellansverige. Parallellt sker en tillverkning av tumstockar av plast och lättmetall och mindre serier av andra mätverktyg. Ungefär 120 personer arbetar i tillverkningen. I dag har Hultafors tillverkat sammanlagt drygt 300 miljoner meter tumstock, räcker till sju varv runt jorden.

Märkmätaren talmetern och meterstockar från Hultafors AB. Längst fram till höger enmeters glasfiber minivariant för ca 60 kr och 2 m glasfiberstock för ca 75 kr. Därefter två meterstockar med första stickan utfälld. Den bakre är av aluminium för ca 100 kr och den främre är nr 559 Contactmeter i trä för ca 50 kr. Lägg märke till skillnaden, på den traditionellt utformade aluminiumstocken hänger skalan i luften. På den invändiga skalan på Contactmetern läser man lätt av måttet på det som ligger under. Härnäst en grön 2 m Talmeter för ca 140 kr med tungan för invändig mätning utfälld, längst till vänster en blå 3 m Talstabil, för ca 210 kr, vars skala kan dras ut två meter innan den viker sig. Överst till höger en röd 6 m Talmeter för ca 375 kr. I mitten en ålderdomlig men kul enmetersvariant som viks ihop på två led. Tillverkas an Hultafors men säljs inte i Sverige.

Hultafors har under senare år också köpt några andra klassiska svenska verktygstillverkare, hammarsmedjan Tors Hammare i Eskilstuna och yxsmedjan Hults Bruk i Östergötland. Så nu finns det också hammare och yxor med namnet Hultafors, inte bara mätverktyg.

Talmetern skapades på 1950-talet av ingenjören och uppfinnaren **Ture Anders Ljungberg**. Ljungberg uppfann metoder att skarvlöst klä elkablar en blymantel. När han byggde familjens villa 1947 lade han

märke till de stora bristerna hos hantverkarnas mätdon, alltstä just tumstocken! Efter några års försök hade han skapat en tvåmeters märkmätare. Tillverkningen i startades under primitiva förhållanden i villans garage. Man hade från början bara en motor som efter behov flyttades runt mellan olika maskiner. Namnet är från uppfinnarens initialer T A L med tillägget meter. Ljungberg

förde en tidvis mycket uppmärksammas reklamkampanj mot tumstocken. Undan för undan har tillverkningen rationaliserats och produkterna utvecklats. Senaste tillskottet är den stora 6 m talmetern som kom 1997. Cirka 6,7 miljoner märkmätare har tillverkats sedan starten. Tillverkningen i Huddinge sysselsätter i dag en handfull personer.

Tidigare omnämndes Hultafors förvärv av andra verktygstillverkare. I juni förra året förvärvades också Talmetern. Vd Bo Jägnfelt tillstår

att detta förvärv länge har stått på "önskelistan".

– Talmetern är en intressant produkt som passar väl in i vårt program, säger Bo Jägnfelt och fortsätter:

– Inom Hultafors kommer vi sannolikt att ha större resurser och möjligheter att utveckla och marknadsföra talmetern än vad man haft i egen regi.

Vi som älskar talmetern behöver alltså inte frukta att köpet ägt rum i syfte att slå ihjäl en besvärlig utmanare till tumstocken.

Text och foto:
Håkan Hardenborg